

УДК 94:304(477.86)«1944/1991»
DOI 10.69550/3041-1467.8.348610

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університету імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (vilnickiy@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-4969-052X

ResearcherID: H-4431-2017

ScopusID: 57203399830

Vasyl ILNYTSKYI

PhD hab. (History), Professor, Head of the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (vilnickiy@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Ільницький, В. (2025). Нове дослідження про соціально-економічне та громадсько-політичне життя на Івано-Франківщині (1944 – 1991). Рецензія на монографію: Малярчук О. М., Санкович М. В., Палагнюк М. М., Бойда А. В. Соціально-гуманітарні виміри безпеки України: Івано-Франківська область в історичній ретроспективі (1944 – 1991). Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2025. 504 с. *Axis Europae*, 8, 257–264. doi: 10.69550/3041-1467.8.348610

Bibliographic Description of the Article: Ilnytskyi, V. (2025). Nove doslidzhennia pro sotsialno-ekonomichne ta hromadsko-politychne zhyttia na Ivano-Frankivshchyni (1944 – 1991). Retsenziia na monohrafiu: Maliarchuk O. M., Sankovych M. V., Palahniuk M. M., Boida A. V. Sotsialno-humanitarni vymiry bezpeky Ukrainy: Ivano-Frankivska oblast v istorychnii retrospektyvi (1944 – 1991). Ivano-Frankivsk : Symfoniia forte, 2025. 504 s. [New research on socio-economic and socio-political life in Ivano-Frankivsk region (1944 – 1991). Review of the monograph: Malyarchuk O. M., Sankovych M. V., Palahniuk M. M., Boyda A. V. Socio-humanitarian dimensions of the security of Ukraine: Ivano-Frankivsk region in historical retrospect (1944 – 1991). Ivano-Frankivsk: Symphony forte, 2025. 504 p.]. *Axis Europae*, 8, 257–264. doi: 10.69550/3041-1467.8.348610

**НОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ
ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ
НА ІВАНО-ФРАНКІВЩИНІ (1944 – 1991)**

Рецензія на монографію: Малярчук О. М., Санкович М. В., Палагнюк М. М., Бойда А. В. Соціально-гуманітарні виміри безпеки України: Івано-Франківська область в історичній ретроспективі (1944 – 1991). Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2025. 504 с.

Анотація. У публікації прорецензовано колективну монографію Олега Малярчука, Марії Санкович, Михайла Палагнюка, Андрія Бойди, присвячену аналізу особливостей промислового та сільськогосподарського потенціалу Івано-Франківщини

у 1944 – 1991 роках. Відзначено, що автори простежили трансформаційні зміни у лісовій та деревообробній, видобуванні нафти і газу, калійному виробництві, у землеробстві, тваринництві. Наголошено також про визначення авторами внеску регіону у формування республіканського та загальносоюзного народногосподарських комплексів. Окрім цього автори охарактеризували зміст, інструменти та результати економічної політики радянського періоду, показали основні напрями та соціально-економічні наслідки реформ у промисловості. Проаналізований і аспект розглянутий у роботі про діяльність перших «неформальних» громадсько-культурних об'єднань, комітетів, товариств, асоціацій і організацій.

Ключові слова: Івано-Франківська область, соціально-економічний та громадсько-політичний розвиток, Західна Україна, УРСР, промисловість, сільське господарство, історична пам'ять.

NEW RESEARCH ON SOCIO-ECONOMIC AND SOCIO-POLITICAL LIFE IN IVANO-FRANKIVSK REGION (1944 – 1991)

Review of the monograph: Malyarchuk O. M., Sankovych M. V., Palahniuk M. M., Boyda A. V. Socio-humanitarian dimensions of the security of Ukraine: Ivano-Frankivsk region in historical retrospect (1944 – 1991). Ivano-Frankivsk: Symphony forte, 2025. 504 p.

Abstract. There has been reviewed the collective monograph written by Oleh Malyarchuk, Maria Sankovych, Mykhailo PalaHniuk, Andrii Boyda, devoted to the analysis of the features of the industrial and agricultural potential of Ivano-Frankivsk region in 1944 – 1991. It has been noted that the authors traced the transformational changes in THE forestry and woodworking, oil and gas extraction, potash production, agriculture, and livestock breeding. It has also been emphasized that the authors determined the contribution of the region to the formation of the republican and all-Union national economic complexes. In addition, the authors characterized the content, tools, and results of the economic policy of the Soviet period, showed the main directions and socio-economic consequences of reforms in industry. The aspect of the work on the activities of the first «informal» public and cultural associations, committees, societies, associations, and organizations was analyzed and considered.

Key words: Ivano-Frankivsk region, socio-economic and socio-political development, Western Ukraine, Ukrainian SSR, industry, agriculture, historical memory.

Актуальність обраної теми монографії обумовлена тим, що трансформація економіки від одного до іншого типу найбільше позначилася на соціальній сфері. З економічним піднесенням та конкурентоспроможністю пов'язують економічне піднесення країни. Загальна стратегія розвитку наукових досліджень полягає в спрямованості на системний аналіз суспільства в його цілісності, динаміці, внутрішніх суперечностях і перспективних тенденціях. Характерною ознакою вітчизняної історіографії є посилені увага до глибокого і критичного осмислення соціально-гуманітарних процесів, що відбувалися в Україні. У цьому зв'язку важливим науковим завданням істориків є дослідження особливостей впровадження політики радянської влади в деяких регіонах. Партійно-радянська система використовувала потенціал західних земель України для формування загальнодержавного промислового

комплексу, зважаючи на далекосяжні плани панівної комуністичної партії. У західних областях України постали економічні, екологічні, соціальні та інші проблеми, витоки яких знаходять у радянській добі.

Дослідники відзначають той факт, що західні землі України і Станіславська (Івано-Франківська) область зокрема, з давніх-давен були відомі своїми надрами: тут видобували сіль і займалися ремеслами з княжих часів. Ще в середні віки зроблено спроби дослідити нафту і природний газ, дещо пізніше – калійні солі. У середині минулого століття відкрито запаси сірки, урано-поліметалічний басейн. Природа наділила Івано-Франківську область масивами лісів, водними ресурсами, великими запасами солі, піску, торфу, вапняку, вугілля, каменю, нафти, газу та ін.

Робота логічно структурована – складається з двох частин: містить вступ, вісім розділів, поділені на підрозділи, висновки, список використаних джерел та додатки. Усі розділи дослідження доповнюють один одного і висвітлюють процес соціально-гуманітарних реформуваль у радянські часи.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1944 – 1991 рр., що отримав в історії назви «сталінщини», «відлиги», «десталінізації», «застою» і «перебудова». Нижня межа дослідження пов'язана з другою радянською (окупацією) краю у 1944 р. у ході військових дій Другої світової війни. Верхня межа – проголошення незалежності України. Задля глибшого висвітлення деяких сюжетів роботи автори подекуди відхиляються від зазначеної хронології. Географічні межі – територія Станіславської (Івано-Франківської) області західного регіону України. Спектр питань, поставлених у праці, перебуває у предметному полі таких дисциплін: історії України, історії економіки, аграрної історії, політології, соціології, культурології, екології, етнології тощо. Саме тому в процесі роботи застосовано полі дисциплінарну методологію, але основний напрям дослідження проведено переважно в межах конкретної спеціальності – історії України. Це визначило предмет аналізу, сукупність поставлених завдань і способи їх розв'язання. У роботі використано цивілізаційний, діалектичний та історико-антропологічний підходи. У вивченні змісту і напрямків державної політики у промисловості, сільському господарстві, освіті, культурі, охороні здоров'я важливе значення мають документи Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України) і Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). У центральних архівах України інформація щодо промислового, сільськогосподарського, соціального життя західних областей УРСР розпорошена. Джерельну базу дослідження становлять матеріали державних архівів Івано-Франківської та Львівської областей, які торкаються різних аспектів дослідження. У роботі використано матеріали місцевих партійних і державних органів з питань промислового і сільськогосподарського, наукового та культурного життя регіону. У них наявне широке коло документів, котрі всебічно висвітлюють політику партії та уряду щодо визначення основних напрямів розвитку областей. Серед найважливіших слід виділити постанови обласних обкомів КП України і виконкомів обласних Рад депутатів трудящих, стенограми нарад, матеріали перевірок.

У першому розділі охарактеризовано складові другої радянської краю, пріоритети економічної концепції та соціалістичні експерименти на селі – підготовку до суцільної колективізації сільського господарства. Найстарішою галуззю промисловості західного регіону України, поряд з лісорозробками, вважаються нафтопромисли, започатковані в першій половині XIX ст. у вигляді дрібних промислів. Згодом цей промисел відокремився від землеробства і перетворився у самостійну галузь промисловості й

сконцентрувався довкола таких міс, як Борислав, Надвірна, Долина. Хоча офіційно й здійснювалося врахування перспектив розвитку того чи іншого родовища в цілому, однак відбулася хижацька експлуатація нафтового поля у критичних масштабах.

Другий розділ розкриває зміни в стратегічній концепції економіки Станіславської області. На перші позиції за «радянськими стратегічними пріоритетами» виходить хімічна промисловість пов'язана з розробкою калійних солей на Калуському хіміко-металургійному комбінаті у зв'язку з державною програмою хімізації народного господарства. Нафтогазовидобувна і нафтогазопереробна залишаються на традиційному другому місці. На третьому – виробництво електроенергії (будівництво Бурштинської ДРЕС), яке у восьмій п'ятирічці за всіма показниками переміститься на перше місце, а хімічна на друге. У той же час, під час шостої п'ятирічки і семирічки «головні показники виконання плану по валовій продукції» Станіславської (Івано-Франківської) області традиційно належали лісовій і деревообробній, харчовій, легкій промисловості з підгалузями.

У третьому розділі охарактеризовано систему підготовки трудових ресурсів через розбудову авторитарної освіти, соціокультурну сферу, побут, зайнятість населення. Розбудова авторитарної освіти в СРСР відбувалася через підміну суті поняття «національно-культурне будівництво». Проголошувана радянським урядом політика становлення структурної мережі національної освіти й культури не відповідала дійсності. Радянський окупаційний режим здійснював суворий і здебільшого репресивний контроль, як над приватними справами, так й думками громадян. У межах ширшого циклу соціальних реформ, уряд запровадив низку масштабних освітніх змін з метою забезпечити економіку кадровим потенціалом. У той же час, незаперечним фактом радянської системи освіти стало кількісне зростання мережі шкіл, значна робота проводилася з організації навчального процесу та ліквідації неписьменності.

Четвертий розділ присвячено процесу індустріалізації західного регіону України на прикладі Станіславської (Івано-Франківської) області. Висвітлено шляхи і методи, якими здійснювали широкомасштабне будівництво заводів, фабрик, електростанцій, проводили інтенсивну реконструкцію і технічне переобладнання робочих місць. Це сприяло промислому піднесенню краю, трудовій зайнятості населення, створенню бази будівельної індустрії з місцевих матеріалів. Господарський комплекс набув загальних визначальних рис радянської планової економіки. У досліджуваний період у західному регіоні Української РСР, як і в республіці, виникли і набули розвитку нові машинобудівні галузі і виробництва. Серед них – автомобільна, електронна промисловість. Створено галузь сільськогосподарського машинобудування – виробництво машин і устаткування для тваринництва і кормовиробництва. Однак консерватизм, опір бюрократичного апарату був на заваді реформ. Інтереси партійної номенклатури, з одного боку, і суспільства та підприємств, з другого, все більше розходилися, що й призвело до глибокої економічної кризи

У п'ятому розділі здійснено аналіз діяльності підприємств лісової, паперової та деревообробної галузей, хімічної промисловості. Будівництво, розширення виробничих потужностей, модернізація сприяли нарощуванню випуску необхідної продукції. За короткий час створено хімічну промисловість у західному регіоні УРСР. Загалом, з точки зору економічних «кількісно-вартісних» показників, хімічна промисловість розвивалася успішно і стабільно. Поряд з цим для неї були характерні ті ж проблеми, що і для інших галузей соціалістичної планової економіки. Роботу промислових підприємств ускладнювали організаційні негаразди. У своїй практичній

діяльності «жива організаторська робота» підмінялася направленням значної кількості листів і вказівок

Шостий розділ розкриває економічну стратегію партійно-радянської влади в аграрному секторі економіки. Застосування системи машин у всіх галузях сільського господарства – визначальний елемент процесу індустріалізації. Технологічний ланцюг мав охоплювати процес від спорадичного застосування машин до комплексної механізації та автоматизації землеробства і тваринництва. Індустріальна основа виробництва створювалася на основі запровадження системи машин з найширшим використанням електроенергії, тобто на новій технічній базі. Важливу роль щодо уточнення господарських пріоритетів і нарощування індустріального потенціалу сільського господарства відіграли рішення березневого (1965 р.) пленуму ЦК КПРС.

Сьомий розділ присвячено соціальній політиці партійно-радянської влади, яка охоплювала мережу закладів культури, освіти, а також галузі, пов'язані з відтворенням головної продуктивної сили суспільства, відновленням її працездатності, зміцненням здоров'я тощо. Упродовж досліджуваного періоду у цьому напрямі були досягнуті помітні успіхи – зміцнювалася, створена у післявоєнні роки розгалужена система установ культури, освіти, охорони здоров'я, спорту. Ними могли користуватися безкоштовно або за незначну плату широкі верстви населення. Разом з тим, якість цих послуг доволі часто була на досить низькому рівні, і домінував традиційний кількісний підхід та ідеологічна складова. На початок 60-х років ХХ ст. у західних областях Української РСР була сформована мережа народних університетів, бібліотек, клубів, музеїв, театрів та інших закладів культури. Вони виступали інституціями духовного обслуговування населення. Головну увагу приділяли вихованню дітей і підлітків, в дошкільних закладах і в позаурочний час, на радянських суспільних цінностях.

У восьмому розділі розглянуто наслідки уніфікації суспільного життя за радянським зразком у західному регіоні України. Ментальність західних українців відрізнялася загостреним почуттям національної самосвідомості і консервативними релігійними світоглядними позиціями. Офіційна «ліквідація» діяльності Греко-католицької церкви і придушення боротьби відділів УПА і підпілля ОУН не означало припинення визвольних змагань і відмови від «батьківської віри», – змінювалися форми й методи боротьби з тоталітарною системою. Можна констатувати про перехід форм і методів боротьби із тоталітарною системою у іншу фазу – пасивного спротиву. Естафету боротьби перейняли дисиденти і молодіжні націоналістичні організації, які проводили активний спротив системі, однак їхні дії мали розрізнений характер. Все ж, вони справляли певний резонанс на народні маси. Національно-демократичне відродження відбувалося через процес створення осередків Руху, ТУМ ім. Т. Шевченка та інших громадських організацій за схемою «знизу–вгору». Клуби, комітети, гуртки, асоціації, товариства, спілки, партії доповнювали один одного.

Численні культурологічні неформальні об'єднання, які почали діяти в Україні з другої половини 1980-х років ставили перед собою одне з найважливіших завдань – відродження української культури, мови, освіти. Серед них виокремлювались осередки Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка, Народного руху України за перебудову, «Меморіалу», «Пласту», Українського козацтва і т. д. Ідея національно-культурного відродження стимулювала процес демократизації суспільно-політичної сфери, утвердження плюралізму в житті України.

Підсумовуючи, варто зазначити, що рецензована монографія є давно очікуваним виданням, яке приверне увагу дослідників. Авторам вдалося подати цілісну структурну

характеристику соціально-гуманітарних процесів у західних областях України на прикладі Івано-Франківщини. Прорахунки і напрацювання радянського періоду необхідно враховувати в становленні нової системи господарювання в незалежній Україні.

Стаття надійшла до редакції 30 травня 2025 р.

Стаття рекомендована до публікації 28.11.2025.